

Wioletta Husar-Poliszuk

Uniwersytet Zielonogórski

w.husar@ip.uz.zgora.pl

Una broma muy seria **Katalońska koncepcja *Tabarni***

Abstrakt

Satyryczna, wyimaginowana koncepcja utworzenia *Tabarni* w ostatnich latach zyskała na popularności nie tyle z powodu swojej użyteczności, ile z uwagi na fakt, iż obnaża napiętą sytuację społeczno-polityczną w Katalonii. Głównym celem artykułu nie jest zatem możliwość implementacji projektu, ale powody, dla których powstał, oraz jego implikacje. Ponadto podczas analizy skupiono się na znaczeniu koncepcji w kontekście procesu radykalizacji independentyzmu katalońskiego.

Słowa kluczowe: Katalonia, niepodległość, independentyzm kataloński, separatyzm kataloński, *Tabarnia*

Abstract

Una broma muy seria. The Catalan Concept of Tabarnia

The satirical, imaginary concept of creating *Tabarnia* has gained popularity in recent years – not so much because of its usefulness, rather it exposes the tense socio-political situation in Catalonia. Therefore, the main objective of this article is not the feasibility of the project but the reasons for creation and its implications. Furthermore, the analysis focuses on the relevance of the concept in the context of the radicalisation process of Catalan independentism.

Keywords: Catalonia, independence, Catalan independentism, Catalan separatism, *Tabarnia*

Wstęp

Niepodległa Katalonia stała się obiektem pożądania separatystów i ich zwolenników wraz ze skryształowaniem się myśli independentystycznej w regionie na początku XX wieku. Jednak w tym okresie nie zyskała ona szerszego poparcia wśród Katalończyków. Wyraźna zmiana w podejściu elit politycznych oraz części społeczeństwa wspólnoty autonomicznej wobec idei utworzenia własnego państwa stała się widoczna w pierwszej dekadzie XXI wieku. Aktualnie jesteśmy świadkami znacznej radykalizacji independentyzmu katalońskiego, której jednym z czynników sprzyjających były narodziny ruchu społeczno-politycznego. Do samej eksplozji independentyzmu doszło relatywnie niedawno, po 2010 roku, wraz z opublikowaniem orzeczenia hiszpańskiego Trybunału Konstytucyjnego w sprawie nowego Statutu Autonomii Katalonii z 2006 roku. Nie świadczy to o epizodycznym charakterze zjawiska, wręcz przeciwnie – potwierdza narastanie procesu od dłuższego czasu, a wspomniane orzeczenie spełniło jedynie funkcję kognitywnego otwarcia dla radykalizacji dążeń niepodległościowych. Opierając się na teorii ruchów społecznych, można wskazać, że czynnikiem inicjującym proces radykalizacji jest alienacja społeczna, która wiąże się z poczuciem samotności, marginalizacji, dyskryminacji, wykluczenia, izolacji, a w konsekwencji z frustracją, rozczarowaniem, kryzysem tożsamości czy chaosem poznawczym (Bolechów, 2012: 108-109). Prowadzi do pojawienia się wspomnianego stanu kognitywnego otwarcia, czyli otwarcia poznawczego, tj. otwarcia ukierunkowanego na poznanie, w tym na radykalny przekaz (Wiktorowicz, 2005: 5). Należy również wskazać, iż z tego względu szczególnie zagrożone są grupy mniejszościowe czy imigranci (*International Terrorism and Migration*, 2003). W ten sposób może rodzić się potrzeba delegitymizacji władzy i porządku politycznego.

Samych przyczyn i akceleratorów eskalacji independentyzmu w Katalonii jest znacznie więcej i przyjmują one postać: społeczną, polityczną czy ekonomiczną. Niemalą rolę odgrywają w tej materii także determinanty historyczne, geopolityczno-instytucjonalne, jak

również kulturowo-świadomościowe. Czynniki sprzyjające radykalizacji łączą się nierozzerwalnie z konsekwencjami samego procesu.

Sformułowanie zawarte w tytule artykułu, tj. *Una broma muy seria*, oznacza w wolnym tłumaczeniu „bardzo poważny żart” i zwraca uwagę na pojawienie się sarkastycznej oraz kontrowersyjnej koncepcji podziału hiszpańskiej wspólnoty autonomicznej Katalonii, wskutek czego miałby wyłonić się nowy region *Tabarnia*, jako osiemnasta wspólnota autonomiczna Hiszpanii. Mając na uwadze, iż proces radykalizacji independentyzmu katalońskiego niesie ze sobą szerokie konsekwencje społeczne, polityczne, prawne i ekonomiczne, zarówno dla samego regionu, Hiszpanii, jak i innych obszarów (np. Korsyka, Szkocja czy Kraj Basków), zwłaszcza tych, gdzie tendencje niepodległościowe są żywe, do najważniejszych reperkusji związanych z tym zjawiskiem należy zaliczyć polaryzację społeczeństwa. Zjawisko to wydaje się mieć szczególne znaczenie, gdyż bezpośrednio dotknęło (w mniejszym lub większym stopniu) niemal wszystkich Katalończyków. O skali polaryzacji może świadczyć powstanie i rosnąca popularność takiego podmiotu jak *Plataforma por Tabarnia*. Jest ona inicjatywą społeczną, w ramach której członkowie i jej zwolennicy sprzeciwiają się niepodległości całego regionu oraz interpretacji dążeń katalońskich jedynie przez pryzmat separatystyczny. Jednocześnie podkreślają, iż liczba zwolenników i przeciwników secesji jest porównywalna¹. W tym kontekście warto zauważyć, że z badań prowadzonych przez Centre d’Estudis d’Opinió (CEO) i publikowanych w Baròmetre d’Opinió Política przez Generalitat de Catalunya idea niepodległości Katalonii nigdy dotychczas nie przekroczyła 50% poparcia wśród Katalończyków (*Baròmetre d’Opinió Política*, 2020).

Popularność projektu wynika niejako z „podwójnego zakazu”: z jednej strony jest to konsekwencja radykalizacji independentyzmu, której nie chcą ponosić zwolennicy powstania państwa katalońskiego,

¹ Największe poparcie dla niepodległego państwa katalońskiego przypadło na ostatni kwartał 2013 roku i wynosiło 48,5%. Potwierdzają to wyniki badań publikowanych w Baròmetre d’Opinió Política, zwłaszcza rezultaty badań od 2010 roku, zob. <https://ceo.gencat.cat/ca/barometre>.

z drugiej natomiast decyzji centralni w większości nie biorą pod uwagę jakiegokolwiek podziału regionu, oznaczającego osłabienie potencjału społeczno-gospodarczego monarchii hiszpańskiej. Pomimo że projekt ma charakter fikcyjny i satyryczny, obrazuje daleko idące skutki eskalacji konfliktu hiszpańsko-katalońskiego.

Celem artykułu jest uchwycenie istoty koncepcji *Tabarni*, a także określenie, jakie współcześnie ma ona znaczenie w kontekście konfliktu hiszpańsko-katalońskiego. Ponadto istotne wydaje się nakreślenie ewentualnych reperkusji w przypadku jej urzeczywistnienia. Analiza opiera się przede wszystkim na poszukiwaniu odpowiedzi na następujące pytania badawcze: „Jaka jest istota zjawiska independentyzmu?”, „Czym charakteryzuje się independentyzm kataloński?”, „Jakie są źródła radykalizacji wspomnianego zjawiska w Katalonii?”, „Jakie czynniki sprzyjały procesowi radykalizacji independentyzmu katalońskiego?”, „W jaki sposób przejawiała się radykalizacja independentyzmu w regionie?”, „Jakie są założenia projektu utworzenia *Tabarni*?”, „Jakie jest znaczenie koncepcji w kontekście konfliktu hiszpańsko-katalońskiego oraz polaryzacji społeczeństwa katalońskiego?”. Podczas eksplikacji szczególnie użyteczną metodą badawczą była analiza danych zastanych. Wykorzystano przede wszystkim akty normatywne, dostępną literaturę przedmiotu, dane statystyczne oraz źródła internetowe i publicystyczne. Dodatkowo swoje zastosowanie znalazły metody: historyczna i komparatystyczna.

Separatyzm czy independentyzm?

Separatyzm jest podkategorią secesjonizmu. Wywodzi się od łacińskiego słowa *separatio*, oznaczającego „oddzielenie”. Podobnie jak nacjonalizm jest zjawiskiem złożonym i dynamicznym (Knox, 1984: 64-66), w którym stronami są mniejszość oraz państwo. W naukach społecznych obecna jest definicja „separatyzmu” jako:

dążenie mniejszościowej grupy etnicznej (narodowości lub mniejszości narodowej) do autonomii własnego regionu integralnego w ramach państwa narodowego lub oderwania tego regionu od państwa macierzystego

i utworzenia własnego państwa, względnie zjednoczenia z macierzą (mniejszości narodowe) w celu zapewnienia przetrwania odrębnej tożsamości etnicznej oraz zagwarantowania realizacji swoich interesów politycznych, gospodarczych i kulturowych (Czubocha, 2012: 21-22).

Natomiast Piotr Dobrowolski uważa, że separatyzm:

Wyraża się w swoistej ideologii oraz tworzeniu struktur organizacyjnych w postaci ruchów, organizacji i partii politycznych, a przede wszystkim w dążeniach do utworzenia odrębnych organizmów państwowych (choćby okresowo pozostających w związkach z którymś z organizmów macierzystych). Ideologia ta eksponuje odrębności gospodarcze, kulturowo-cywilizacyjne, językowe i inne do tego stopnia, aby uzasadnić celowość tworzenia odrębnych organizmów administracyjnych, a nawet organizmów państwowych (Dobrowolski, 1995: 90-91).

Niektórzy badacze nie włączają dążeń autonomistycznych do zbioru działań separatystycznych z uwagi na brak „odseparowania”, „oddzielenia” w kontekście terytorialnym/politycznym od państwa (Antczak-Barzan, 2007: 76). Co istotne, istnieją grupy mniejszościowe przejawiające tendencje separatystyczne, które za cel obierają sobie wyłącznie uzyskanie lub poszerzenie autonomii (Harris, 2009: 320) lub oderwanie się od państwa i utworzenie własnego bytu. W ostatnim przypadku zasadne jest określenie tych działań jako independentystycznych. Wobec zróżnicowania stanowisk w artykule przyjęto szeroką definicję separatyzmu, rozumianego jako dążenie mniejszości do: autonomii, irredenty lub budowy własnego państwa, z uwzględnieniem, że może on również przybrać formę działań terrorystycznych (np. działalność ETA – *Euskadi Ta Askatasuna, Baskonia i Wolność*).

Termin „independentyzm” jest tłumaczeniem hiszpańskiego słowa *independentismo* i jego katalońskiego odpowiednika – *independentisme*, które związane są z językiem łacińskim: przedrostek „in” oznacza „nie” (zaprzeczenie, przeciwstawienie się), a „dependens” – „zależny”, „podległy”. Wobec tego łaciński termin „independens” rozumiany jest jako „niezależny”, „samodzielny”, „niepodległy”, a zatem pojęcie „independentyzmu” będzie odnosić się wyłącznie do tych działań, które mają

na celu niepodległość regionu/państwa. Leksem „independentyzm” obecny był także w języku polskim, jednak wiązał się on głównie z kongregacyjnalizmem, czyli angielskim ruchem religijnym, który głosił całkowitą niezależność wyznań oraz niepodatność na wpływy zewnętrzne (nawet papieża czy władcy). W przypadku niniejszej analizy independentyzm rozumiany jest szerzej, ponieważ obejmuje zarówno myśl polityczną, która sięga pierwszych dekad XX wieku i powstania w 1922 roku pierwszej partii politycznej o charakterze niepodległościowym (independentystycznym) pod zwierzchnictwem jej współfundatora Francesca Macià – Estat Català², jak i ruchu społeczno-politycznego. Ten ostatni uformował się na przełomie 2005 i 2006 roku wraz z narastającymi napięciami społeczno-politycznymi wokół prac nad nowym statutem autonomicznym regionu. Od 2003 roku w szeregach różnych partii katalońskich coraz wyraźniej rozbrzmiewały głosy o konieczności zmiany statutu regionu, tym bardziej że po 23 latach hegemonii CiU (Convergència i Unió) władzę w regionie przejęła trójpartyjna koalicja PSC, ERC wraz z ICV-EUiA³. Warto jednak pamiętać, że jako myśl polityczna independentyzm stanowi poziom „fundamentalny”, z kolei na poziomie „operacyjnym” przyjmuje postać ruchu społeczno-politycznego, w ramach którego funkcjonują partie polityczne, organizacje i indywidualne jednostki (Husar-Poliszuk, 2020a: 23-24). Reasumując, independentyzm ma węższy zakres znaczeniowy niż separatyzm, stawia sobie bowiem tylko jeden cel nadrzędny: niepodległość regionu, i co z tym związane – utworzenie własnego państwa. Współcześnie independentyzm kataloński prezentuje charakter zarówno autoteliczny, instrumentalny, jak i mieszany, w zależności, jaki podmiot stara się go urzeczywistnić.

² Jej protoplastką była partia *Federació Democràtica Nacionalista* (FDN) założona w 1919 roku również przez Francesca Macià.

³ PSC – Partit dels Socialistes de Catalunya, ICV-EUiA – Iniciativa per Catalunya Verds-Esquerra Unida i Alternativa; ERC – Esquerra Republicana de Catalunya.

Independentyzm kataloński – przyczyny, akceleratory i przejawy procesu radykalizacji

Czynników sprzyjających późniejszej intensyfikacji nastrojów proniepodległościowych w Katalonii można upatrywać już po upadku dyktatury generała Francesco Franco. Nadanie regionowi statusu preautonomicznego już w 1977 roku, a następnie tzw. przyspieszona procedura uzyskania autonomii (nazywana szybką drogą) pozwoliła Katalonii jako pierwszej (obok Kraju Basków) przyjąć Statut Autonomii już w 1979 roku, co stawiało ją na pozycji uprzywilejowanej. Na mocy statutu wspólnota zyskała szeroki zakres autonomii, a co wydaje się ważniejsze, dokument otworzył elitom politycznym drogę do ich sukcesywnego poszerzania. Przykładem wykorzystania takiej możliwości były działania federacji CiU, najpierw na czele z Jordim Pujolem, a później Arturem Masem, na rzecz ożywienia kultury katalońskiej czy zwiększenia zakresu autonomii fiskalnej. Z drugiej strony pierwotne propozycje reform, a nawet ostateczny kształt przyjętego statutu w 2006 roku, wykazują ukierunkowanie na bardzo istotne poszerzenie autonomii Katalonii, graniczące z kompetencjami suwerennego państwa, co częściowo wynikało z wcześniej usankcjonowanego znaczenia regionu. Nowy Statut Autonomii Katalonii z 2006 roku nadał nowe kompetencje wspólnocie lub poszerzył już istniejące w zakresie: finansowania, bankowości, ubezpieczeń społecznych, edukacji, przeprowadzania referendum i konsultacji, wprowadzono również obligatoryjną znajomość języka katalońskiego oraz własną agencję podatkową. Pierwotny projekt statutu, który powstał w 2005 roku, przewidywał jeszcze bardziej śmiałe rozwiązania, m.in. niemal pełną niezależność finansową i polityczną, z zastrzeżeniem, że naród kataloński może samookreślić się w przyszłości. Wymusiło to jednak konieczność poszukiwań kompromisu między zwolennikami radykalnych reform a środowiskami prezentującymi bardziej umiarkowane stanowisko.

Silna pozycja Katalonii budowana była w przeszłości, jak również aktualnie na bazie głębokiego sprzężenia regionalnej sceny politycznej z politycznym centrum w Madrycie. Katalońskie partie

nacjonalistyczne i independentystyczne, zwłaszcza CiU czy ERC, stały się atrakcyjną siłą w przetargach gabinetowych na poziomie państwowym, co pozwoliło na wynegocjowanie wielu przywilejów dla regionu oraz przyczyniło się do przyjęcia nowego statutu. W zasadzie od połowy lat 90. zauważalny stał się również wzrost nastrojów nacjonalistycznych w Katalonii, o czym świadczy rosnące poparcie dla partii nacjonalistycznych, ale także independentystycznych. Częściowo było to związane niejako z wojną ideologiczną między Barceloną a Madrytem. Jednak, jak wspomniano, w wyniku alternacji władzy w Katalonii od 2003 roku u steru znalazła się trójpartyjna lewicowa koalicja. Dodatkową okolicznością sprzyjającą zmianom statutowym stała się niespodziewana wygrana w wyborach generalnych w 2004 roku ugrupowania *Partido Socialista Obrero Español* (PSOE) i objęcie funkcji premiera przez José Luisa Rodrígueza Zapatero, który przejawiał skłonność do ustępstw, zwłaszcza że deklarował wywiązanie się ze swoich obietnic przedwyborczych, a więc m.in. przychylność wobec reform statutów wspólnot.

Bez wątpienia nowy statut Katalonii stał się czynnikiem pogłębiającym kryzys w relacjach peryferie–centrum oraz w samym regionie. Część Katalończyków nie kryła swojego niezadowolenia z ostatecznego kształtu zmian: jedni widzieli w statucie dokument wprowadzający zbyt radykalne reformy, drudzy z kolei uważali go za zbyt umiarkowany względem pierwotnego projektu. Już pracom nad projektem statutu, procesowi jego negocjacji, jak i samej implementacji towarzyszyły manifestacje zwolenników oraz przeciwników. Bojkot nowego aktu normatywnego prowadziła również część partii politycznych, w tym nacjonalistycznych i independentystycznych (np. ERC). Ponadto do hiszpańskiego Trybunału Konstytucyjnego wpłynęło aż siedem skarg odnośnie do sprzeczności treści artykułów z ustawą zasadniczą, które obejmowały ok. 50% tekstu (Guibernau, 2012: 381), czyli ponad stu artykułów. Skargi złożyły m.in. rządy autonomiczne: Balearów, Walencji i Aragonii oraz hiszpański ombudsman, a także Partia Ludowa. Dodatkowo wzrostowi napięć społeczno-politycznych sprzyjało przeprowadzenie w Katalonii serii referendum plebiscytowych. Odbywały się one od 2009 do 2011 roku i dotyczyły stosunku mieszkańców

poszczególnych obszarów do niepodległości całego regionu. Na tym jakże żyznym gruncie mógł ukształtować się na przełomie 2005 i 2006 roku ruch independentystyczny.

Momentem przełomowym w procesie radykalizacji independentyzmu okazał się wspomniany wyrok Trybunału Konstytucyjnego w sprawie statutu. Na jego podstawie 17 z 223 artykułów zostało uznanych za niekonstytucyjne, natomiast 27 nakazano poddać reinterpretacji. Zmiany dotyczyły przede wszystkim języka katalońskiego, który stracił pozycję dominującą w edukacji i administracji. Trybunał uznał stosowanie w statucie terminu „naród” wobec Katalończyków za niekonstytucyjne, wyjaśniając jednocześnie, iż o ile nie kwestionuje jego użycia w preambule dokumentu, o tyle nie ma on charakteru wiążącego prawnie, tylko interpretacyjny (Jackiewicz, 2013: 409; Idzik, 2011: 104; Ferret Jacas, 2011). Ponadto Trybunał podkreślił, że w sensie prawnym istnieje tylko jeden naród w Hiszpanii – naród hiszpański, w związku z tym bardziej właściwe jest używanie takich określeń jak: „Katalonia”, „Katalończycy” czy „narodowość”. Zakwestionowano możliwość utworzenia niezależnego katalońskiego wymiaru sprawiedliwości, organizacji referendów, własnego systemu bankowości czy nadania kompetencji w zakresie prawa imigracyjnego (Muro, 2009: 467). Co istotne, w orzeczeniu podkreślono, że w kwestii finansowania przepisy w statucie nie spełniają wymogów aktu normatywnego, a są tylko wyrazem woli politycznej, gdyż system finansowania określają przepisy ustawy organicznej. W odpowiedzi na orzeczenie Trybunału przez Katalonię przetoczyła się fala protestów, a w kulminacyjnym momencie, tj. w manifestacji z 10 lipca 2010 roku w Barcelonie pod hasłem: *Jesteśmy narodem, to my decydujemy*, wzięło udział ponad milion mieszkańców (Mora, 2013). Wystąpienia te zainicjowały proces mobilizacji społecznej w autonomii.

Ważnym czynnikiem rekonstrukcji i podtrzymywania tożsamości katalońskiej jest prężnie prosperująca gospodarka regionu. Analogicznie – duży wpływ na wzrost tendencji niepodległościowych miał kryzys gospodarczy zapoczątkowany w 2008 roku. Recesja gospodarcza w Hiszpanii, w tym bardzo wysoka stopa bezrobocia, która w latach 2012-2013 wynosiła między 25% a 28%, gdy tymczasem

średni wskaźnik dla Unii Europejskiej w tożsamym okresie oscylował na poziomie 10,7%, dotyczyła przede wszystkim sektora finansów, budownictwa i turystyki. Bezrobocie było szczególnie dotkliwe dla ludzi młodych, określanych w Hiszpanii jako *la generación ni-ni*, czyli *po-kolenie ani-ani* (ani nauka, ani praca) (Kasińska-Metryka, 2014: 201), i wśród tej grupy wynosiło nawet 57,7% (Sowińska, 2014), co dało początek zjawisku wykluczenia społecznego. Problemy te nie ominęły również Katalonii. Dodatkowo sukcesywnie wzrastał poziom zadłużenia regionu, a także wielu inwestorów zagranicznych zdecydowało się na wycofanie swojego kapitału. Powszechnie stało się w Katalonii wówczas hasło: *Hispania nas okrada!* (Leguina, 2014: 160-161). Miało ono wskazywać, iż Katalonia wnosi do hiszpańskiego budżetu blisko 20% PKB, co czyni ją jednym z największych płatników wśród wszystkich wspólnot autonomicznych, jeżeli zaś chodzi o system redystrybucji, zajmuje najczęściej jedenastą pozycję (Wysocka, 2010), co oznacza, że rząd centralny w dotacje dla regionu nie inwestuje nawet połowy wnoszonej przez niego kwoty (Kasińska-Metryka, 2016: 206). Zdaniem independentystów i nacjonalistów miało to decydujący wpływ na fakt, iż Katalonia gorzej radziła sobie z kryzysem gospodarczym niż np. Kraj Basków (Kubin, Lorencka, Myśliwiec, 2017: 150). Czarę goryczy w kontekście tendencji niepodległościowych przelało odrzucenie tzw. Paktu Fiskalnego przez rząd w Madrycie w 2012 roku.

Kryzys ekonomiczny pociągnął za sobą kolejne reperkusje: społeczne i polityczne. W tym przede wszystkim narodziły się i działalność *Los Indignados*, wzrost niezadowolenia społecznego z bieżącej polityki oraz spadek zaufania spowodowany m.in. korupcją w polityce ogólnokrajowej, np.: *afera Gürtel*, *sprawa Bárcenas*, *sprawa Flicka*, i regionalnej: *sprawa Millet*, *sprawa Pretoria*, *afera 3%* czy wieloletni proceder transferu środków finansowych do tzw. rajów podatkowych przez Jordiego Pujola i jego rodzinę (Judd, 2014: 317).

Akceleratorem independentyzmu katalońskiego jest także kryzys monarchii hiszpańskiej (Husar-Poliszuk, 2020b), do którego przyczyniły się skandale obyczajowe związane z romansami króla i malwersacje finansowe rodziny królewskiej, a w ostatnim czasie wyprowadzka emerytowanego króla Juana Carlosa do Zjednoczonych Emiratów

Arabskich, interpretowana przez wielu jako ucieczka przed odpowiedzialnością karną w Hiszpanii za nieprawidłowości związane z zawieraniem kontraktami na inwestycje zagraniczne i towarzyszące temu zjawisko malwersacji finansowych i korupcji.

Jednocześnie konflikt na linii Barcelona–Madryt uległ personalizacji: rzecznikami współczesnych katalońskich dążeń niepodległościowych stali się kolejni prezydenci Generalitat, tj. Artur Mas, Carles Puigdemont, Quim Torra, analogicznie w opozycji znaleźli się premierzy Hiszpanii: José Luis Rodríguez Zapatero, Mariano Rajoy i Pedro Sánchez. Areną rywalizacji była również płaszczyzna prawna: kataloński parlament uchwalał akty prawne, rezolucje czy petycje, które unieważniał Trybunał Konstytucyjny, i odwrotnie, władze katalońskie nie respektowały lub nie implementowały aktów wprowadzanych przez władze centralne lub hiszpańskie sądy i Trybunał, np.: rezolucja wzywająca rząd regionalny do przeprowadzenia konsultacji w sprawie samostanowienia Katalończyków z 27.09.2012 r. oraz druga wzywająca do organizacji referendum z 6.10.2016 r., *Declaració de sobirania i del dret a decidir del poble de Catalunya* (tzw. *Deklaracja suwerenności*) z 23.01.2013 r. (Colomer, 2013), petycja katalońskich partii proniepodległościowych wystosowana do Kongresu Deputowanych w sprawie delegacji kompetencji organizacji referendum na Generalitat z 13.12.2013 r., *Ley de consultas de Cataluña* z 26.09.2014 r., *Decreto de convocatoria de la consulta popular no referendaria sobre el futuro político de Cataluña* z 9.11.2014 r., *Declaració d'inici del procés d'independència de Catalunya* z 9.11.2015 r., *Llei del referèndum d'autodeterminació vinculant sobre la independència de Catalunya* z 6.09.2017 r. i wiele innych.

Radykalizację independentyzmu podsycali również procesy i uwarunkowania zewnętrzne. W tym aspekcie szczególnie istotną rolę odegrały jednostronna deklaracja niepodległości Kosowa oraz wzrost nastrojów independentystycznych w Szkocji i organizacja referendum niepodległościowego w 2014 roku (Szul, 2013: 120; Topór, 2014; Jakubowski 2014: 28-29; Estévez, 2017; Gąsior, 2009; Wiszniowski, 2013).

Jak można prognozować, również kryzys zdrowotny związany z pandemią SARS-CoV-2 wpłynie (i już wpływa) na sytuację

społeczno-polityczną i gospodarczą państw na całym świecie. Na tym tle istnieje prawdopodobieństwo ponownej eskalacji w relacjach katalońsko-hiszpańskich, co mogą sugerować rozbieżności w podejściu do obostrzeń obu rządów (potwierdzają to m.in. głosowania w hiszpańskim parlamencie) czy m.in. radykalizacja narracji independentystycznej. Przykładem jest wypowiedź rzecznika rządu Quima Torry: „Dzięki niepodległości działalibyśmy wcześniej i nie mielibyśmy tylu zgonów ani tylu zarażonych” (*Del «De Madrid al cielo»...*, 2020). Ostatni element jest także wskazaniem, iż walka z pandemią koronawirusa to kolejne pole konfrontacji między Barceloną i Madrytem, a obraz sytuacji w dużym stopniu odzwierciedlają wyniki wyborów regionalnych z 14.02.2021 r., podczas których ugrupowania proniepodległościowe zdobyły ponad połowę mandatów w katalońskim parlamencie.

Tabarnia – nowa wspólnota autonomiczna Hiszpanii?

Przyczyn, akceleratorów i przejawów procesu radykalizacji independentyzmu katalońskiego jest wiele i są one wielopłaszczyznowe. Podobnie jest w aspekcie daleko idących konsekwencji zjawiska. Można zatem mówić o implikacjach społecznych, politycznych, prawnych i ekonomicznych zarówno dla regionu, jak i Hiszpanii oraz innych obszarów, zwłaszcza tych, gdzie tendencje niepodległościowe narodziły się lub ożywiły pod wpływem intensyfikacji działań w Katalonii (np. Korsyka czy Szkocja).

Jedną z najważniejszych reperkusji związanych z eskalacją dążeń niepodległościowych jest polaryzacja społeczeństwa w regionie. O skali problemu może świadczyć powstanie i stosunkowo duża popularność podmiotu *Plataforma por Tabarnia* (nazywana również *Plataforma por la Autonomia de Barcelona*) będącego inicjatywą społeczną mającą wyrazić sprzeciw wobec niepodległości całego regionu. Platforma została założona przez połączenie różnych organizacji, w tym przede wszystkim na bazie stowarzyszenia *Barcelona is not Catalonia* oraz po włączeniu się jednostek niezrzeszonych. Powołano ją jako ruch społeczny, który ma za zadanie dążyć do powstania nowej

hiszpańskiej wspólnoty autonomicznej *Tabarni* (*¿Qué es Tabarnia? El verdadero...*).

Koncepcja *Tabarni* ma charakter prześmiewczy, satyryczny, a jej celem jest parodiować ruch niepodległościowy w Katalonii. Inicjatywa utworzenia nowego regionu Hiszpanii pojawiła się w 2015 roku, kiedy w domenie *Bcnisnotcat.es*, należącej do platformy *Barcelona is not Catalonia*, opublikowano stwierdzenie, iż Katalonia składa się z dwóch zupełnie różnych stref odmiennych gospodarczo, społecznie, politycznie i językowo. Jak twierdzą członkowie Platformy, pomysł wydzielenia nowego obszaru, co istotne, bliskiego zasięgiem terytorium dawnego Hrabstwa Barcelony, powstał podczas fundacyjnego spotkania organizacji *Barcelona is not Catalonia* już w 2012 roku. Na oficjalnej stronie internetowej *Plataforma por Tabarnia* widnieje natomiast informacja, iż sama myśl o odrębnym obszarze o nazwie *Tabarnia* pojawiła się w 2013 roku, a za jej twórcę uznaje się Daniela de la Fuente (*¿Quién inventó Tabarnia?*).

Nazwa *Tabarnia* jest neologizmem powstałym z połączenia nazw dwóch katalońskich prowincji, Barcelony oraz Tarragony, dlatego wydzielony region miałby się składać z dwóch podstawowych obszarów: *Alta Tabarnia*, czyli obszaru wpływu Barcelony, oraz *Baja Tabarnia* – strefy oddziaływania Tarragony – oraz kilkunastu dotychczasowych *comarcas*. *Tabarnia* posiada zatem swoje miejsce na mapie, własną flagę, hymn, ludność. Hiszpański aktor teatralny Albert Boadella tytułuje się jako prezydent *Tabarni*, a Jaume Vives (hiszpański dziennikarz, pisarz, działacz społeczny) określa się mianem jej sekretarza. Przyszła wspólnota autonomiczna ma również zespół futbolowy, tj. Girona FC, na wzór barcelońskiej FC Barcelony.

Rola Daniela de la Fuente w tworzeniu konceptu *Tabarni* jest ogromna. Poza wymienionymi atrybutami wymyślił on banknoty, stworzył reklamy z nieistniejącymi przedmiotami związanymi z *Tabarnią*, a także przygotowywał fotomontaże z rzeczywistych manifestacji, budując przekaz, jakoby protestowali zwolennicy *Tabarni*. Dodatkowo na stronie Platformy widnieje informacja, iż jest autorem fałszywych wywiadów, relacji, artykułów, ankiet, a nawet danych statystycznych oraz komentarzy w prasie i internecie. Ponadto

wprowadził nowe terminy, takie jak: „Tabarnexit”, „Tabarnença” czy „Alta y Baja Tabarnia”. Wszystko to sprawiło, że koncepcja *Tabarni* i formujący się wokół niej ruch społeczny stały się żywe nie tylko w Katalonii czy Hiszpanii, ale zyskały popularność na całym świecie. Uwagę poświęciły jej media m.in. w USA, Japonii, Egipcie, Wielkiej Brytanii, Francji, Rumunii czy Rosji (¿*Qué es Tabarnia? El verdadero...*), a także internauci z niemal wszystkich kontynentów.

Tabarnijczycy⁴ (zwolennicy projektu) podkreślają, że ludność zamieszkującą potencjalny mikroregion wyróżnia przede wszystkim uznawanie jako suwerena narodu hiszpańskiego, nie zaś katalońskiego (w przeciwieństwie do independentystów), a co z tym związane – sprzeciw wobec secesji Katalonii. Ponadto według nich specyfikę *Tabarni* mają definiować silne więzi z pozostałymi wspólnotami autonomicznymi oraz Europą, rzeczywista dwujęzyczność (język kataloński i hiszpański), wielokulturowość i tolerancja, wysoki stopień zurbanizowania i rozwoju gospodarczego, kosmopolityczność, a także większe poparcie dla regionalnych partii unionistycznych (określanych w tym kontekście również jako „konstytucjonalistyczne”), jak: C’s, PPC i PSC, Vox czy Plataforma per Catalunya, które sprzeciwiają się secesji Katalonii.

Po przyspieszonych wyborach autonomicznych w grudniu 2017 roku Tabarnijczycy poszerzyli swoją narrację o dolinę Aran (Val d’Aran), powiat, gdzie notorycznie większość głosów zdobywają przeciwnicy secesji, charakteryzujący się własną historią, językiem, kulturą, zwyczajami, tradycjami etc. odmiennymi od reszty regionu. Zaznaczają oni, iż w rzeczywistości mamy aktualnie do czynienia z trzema Kataloniami.

Jednocześnie independentystyczna część Katalonii, w optyce rzeczników *Tabarni*, charakteryzuje się wysokim wskaźnikiem poparcia dla idei niepodległości oraz ugrupowań politycznych, które chcą ją urzeczywistnić (m.in. ERC, CUP czy PDeCAT) i w związku z tym są wrogo nastawione wobec państwa hiszpańskiego. Ponadto obszar

⁴ W grudniu 2017 roku Real Academia Española na swoim koncie na Twitterze poinformowała, iż najodpowiedniejszy przymiotnik określający zwolenników *Tabarni* to *Tabarnés*.

ten, ich zdaniem, bazuje na regionalnej gospodarce, co w połączeniu z niesprawiedliwą reprezentacją prowincji Barcelona i Tarragona w katalońskim parlamencie, przy jednoczesnej nadreprezentacji Girony i Lleidy, wpływa na niekorzystny bilans finansowy *Tabarni* (wysoki deficyt). Odwołując się do narracji independentystów, Tabarnijczycy wykazują dysproporcje i łożenie bogatszych prowincji katalońskich, czyli Tarragony i Barcelony, na biedniejsze, w tym przypadku Lleidę i Gironę (nie tylko miast, ale całych prowincji). Utrzymują oni, iż blisko 90% firm i przedsiębiorstw skoncentrowanych jest w obszarze metropolitalnym, czyli *de facto* w *Tabarni*. Na określenie obszaru pronepodległościowego między doliną Aran a *Tabarnią* zwolennicy koncepcji ukuli nazwę *Lazitania* lub *Lazilandia*, rozumianą jako ziemia/kraj lazów, jak bywają określani zwolennicy secesji (*Después de Tabarnia llega: LAZITANIA*).

W optyce rzeczników *Tabarni* symptomatyczną cechą obszaru, gdzie większość stanowią zwolennicy Republiki Katalońskiej, jest bardzo silne poczucie własnej tożsamości jej mieszkańców, które określane jest przez Tabarnijczyków jako „obsesyjne”. W związku z tym może mu towarzyszyć ksenofobia, odseparowanie od „innych”, a także prowadzenie w sposób deklaracyjny polityki dwujęzyczności, gdy w rzeczywistości dominuje jednojęzyczność z nadrzędną rolą języka katalońskiego i dyskryminacją użytkowników języka hiszpańskiego (Arrufat, 2015). Wobec tego sympatycy *Tabarni*, deklarują, że ich region będzie promował zjawisko „podwójnej tożsamości”, tj. hiszpańskiej i katalońskiej, nieobarczonej ostracyzmem społecznym (*Después de Tabarnia llega: LAZITANIA*).

Według Tabarnijczyków wymienione nierówności wynikają m.in. z nieuczciwych inwestycji gospodarczych (*5 exigencias de Tabarnia a la Generalitat*). Ponadto obowiązujące prawo wyborcze nie zapewnia równej reprezentacji politycznej, co prowadzi do sytuacji, w której partia dysponująca nawet niewielką przewagą wyborczą w prowincjach Lleida, Girona, czyli tzw. nadreprezentowanych, może zdobyć więcej miejsc w katalońskim parlamencie niż ta, która uzyskuje przewagę w skali całego regionu. Warto jednak zaznaczyć, że Tarragona zaliczana jest również do grona prowincji nadreprezentatywnych.

Zwolennicy *Tabarni* uważają, że independentyści wykorzystują ten fakt z uwagi na to, że prowincje Lleida i Girona były od zawsze w znacznym stopniu pronepodległościowe. Dlatego też nie leży w interesie zwolenników secesji reforma prawa wyborczego. W związku z powyższym Tabarnijczycy często zarzucają independentystom wykorzystywanie mechaniki gerrymanderingu (pochodzącej od nazwiska gubernatora Massachusetts Elbridge'a Gerry'ego), czyli nieuczciwego manipulowania granicami okręgów wyborczych celem zdobycia przewagi politycznej podczas elekcji. Praktyka ta jest obecna m.in. w USA, Singapurze czy Francji (Pierzgałski, 2015: 7-8). Ich zdaniem, z tego powodu independentyści notują dobre wyniki. Za przykład podają przejęcie władzy przez zwolenników secesji w wyniku elekcji w 2017 roku pomimo wygranej konstytucjonalistów (partii C's). Jednocześnie zwolennicy *Tabarni* proponują wykorzystanie powyższej strategii dla swoich celów (Castro, 2018).

Tabarnijczycy w swojej koncepcji powołują się na kanadyjski *Clarity Act* w sprawie Quebecu, który zakłada, że regiony niepopierające secesji mają prawo pozostać w granicach państwa kanadyjskiego (*Tabarnia, el golpe de realidad del independentismo*, 2017). Dodatkowo możliwość utworzenia nowej wspólnoty autonomicznej przewiduje konstytucja hiszpańska.

Ponadto stosują argumentację, która jest odbiciem haseł independentystów w kwestii funkcjonowania w historii państwa katalońskiego. Otwarcie zaprzeczają jego istnieniu, jednak podkreślają obecność w przeszłości Hrabstwa Barcelony, do którego odwołuje się koncepcja *Tabarni* (Villalonga, 2017). Rewizjonizm historyczny zwolenników *Tabarni* ma jednocześnie parodiować rewindykacje historyczne zwolenników niepodległości Katalonii.

Konkluzje

Koncepcja *Tabarni* cieszy się stosunkowo dużą popularnością. Wyjątkowe zainteresowanie projektem towarzyszyło przyspieszonym wyborom regionalnym w Katalonii w 2017 roku, kiedy to stał się jednym z wiodących tematów mediów hiszpańskich i zagranicznych. Ponadto

na ten okres przypada największa popularność wyszukiwania określenia *Tabarnia* w internecie. Istotne jest, iż Tabarnijczycy posługują się hasłami, czerpiąc z narracji independentystycznej i przekształcając ją w swego rodzaju parodię, satyrę. Sami Tabarnijczycy przyznają, że jest to projekt o charakterze satyrycznym, czy też określają go „poważnym żartem”, jednak ma on już bardzo poważny cel: obnażenie różnic wewnątrz independentystów, wskazanie „independentyzmów wielu prędkości i motywacji”, co stworzyłoby możliwość osłabienia pozycji podmiotów proniepodległościowych w oczach Katalończyków, a także odkrycie ich motywacji oraz rzeczywistych celów o charakterze autotelicznym czy/i instrumentalnym. Jednocześnie sympatycy *Tabarni* chcą sprowokować independentystów do wykorzystania przez nich kontrargumentów unionistycznych, czyli *de facto* tych, które stosuje rząd w Madrycie i przeciwnicy secesji wobec zwolenników niepodległości. Z tego też względu projekt *Tabarni* stał się niechcianym dzieckiem zwolenników utworzenia niepodległego państwa katalońskiego.

Zaproponowana koncepcja ma charakter wyimaginowany i przesmiewczy w stosunku do działań i postulatów independentystów katalońskich oraz byłaby niezwykle trudna do wdrożenia ze względu na nieprzychylność wielu Katalończyków, a także Hiszpanów z innych regionów. Zatem przypomina paradoks ujawniający się w tytułowych słowach artykułu *Una broma muy seria*. Projekt ma jednak ogromne znaczenie społeczne i polityczne. Pokazuje, jak głęboka jest polaryzacja społeczeństwa katalońskiego na linii potencjalnej niepodległości. Równoległe towarzyszy jej mobilizacja w obrębie własnego nurtu proniepodległościowego lub unionistycznego. Oba zjawiska mogą prowadzić do napięć i konfliktów społecznych. Ze zrozumiałych względów koncepcja jest pozornie wspierana przez podmioty i partie polityczne opowiadające się przeciwko secesji. Jednak w rzeczywistości trudno spodziewać się, aby poparły one jakikolwiek podział Katalonii. Jednocześnie obnaża niespójność independentyzmu katalońskiego, co w dużym stopniu wpływa na pozycję decydentów – zwolenników niepodległości w regionie. Zorganizowana 4.03.2018 r. manifestacja zwolenników *Tabarni* miała, zdaniem jej organizatorów, obnażyć absurdalność argumentacji niepodległościowców (Martin, 2018).

Wsparły ją nie tylko partie polityczne przeciwne secesji Katalonii, ale także organizacje społeczne, m.in. Societat Civil Catalana, która od lat promuje współpracę regionu z Hiszpanią, a jednocześnie zwalcza ruch niepodległościowy.

Wymowna jest także propozycja Tabarnijczyków wykorzystania strategii gerrymanderingu podczas głosowania, np. w referendum niepodległościowym, w nawiązaniu do stosowania tej praktyki przez independentystów. Mechanizm ten każe zadać sobie pytanie dotyczące głosowania w kwestii niepodległości obszarów, tj. kto powinien głosować, kiedy i jak. To świadomy zabieg nawiązania do narracji proniepodległościowej. Sympatycy koncepcji podsumowują: dlaczego *Tabarnia* nie mogłaby ogłosić jednostronnej niepodległości, skoro independentyści zrobili to w październiku 2017 roku? Spór ten wiąże się z dyskusją wokół prawa narodów do samostanowienia. W rzeczywistości trudno spodziewać się, aby twórcy koncepcji *Tabarni* urzeczywistnili swój projekt, jest to jednak głośny sygnał, że nie wszyscy Katalończycy chcą niepodległości, próba zdystansowania się od ruchu independentystycznego. Chociaż nie brakuje argumentacji, zwłaszcza ze strony przeciwników koncepcji, iż ma ona na celu jedynie rozbięcie spójności Katalonii i podsycenie polaryzacji społecznej.

Bibliografia

- ANTCZAK-BARZAN, A. (2007), *Kształtowanie się tożsamości narodowej wspólnot autonomicznych w Hiszpanii*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa.
- ARRUFAT, C., „Tabarnia. Origen y definición”, *Barcelona Hoy*, 2.09.2015, [on-line] <https://www.barcelonahoy.es/tabarnia-origen-y-definicion>, 18.01.2021.
- b.a., „5 exigencias de Tabarnia a la Generalitat”, [on-line] <https://www.tabarnia.org/web/5-exigencias-de-tabarnia-a-la-generalitat/>, 14.02.2021.
- b.a., „¿Qué es Tabarnia? El verdadero origen del movimiento”, [on-line] <https://www.tabarnia.org/web/que-es-tabarnia-el-verdadero-origen-del-movimiento/>, 18.01.2021.

- b.a., „¿Quién inventó Tabarnia?“, [on-line] <https://www.tabarnia.org/web/daniel-de-la-fuente-el-autor-de-tabarnia-impedira-que-pxc-utilice-el-nombre/>, 18.01.2021.
- b.a., „Del «De Madrid al cielo» al «España es muerte». Seis semanas de insultos y verborrea independentista“, ABC, 23.04.2020, [on-line] https://www.abc.es/espana/catalunya/politica/abci-ayuntamiento-barcelona-290000-conmemoracion-90-anos-republica-202104220946_video.html, 13.07.2021.
- b.a., „Después de Tabarnia llega: LAZITANIA“, [on-line] <https://www.tabarnia.org/web/despues-de-tabarnia-llega-lazitania/>, 18.01.2021.
- b.a., „Tabarnia, el golpe de realidad del independentismo“, 27.12.2017, [on-line] https://www.cope.es/actualidad/elecciones/elecciones-catalanas/noticias/tabarnia-golpe-realidad-del-independentismo-20171227_165916, 14.02.2021.
- Baròmetre d'Opinió Política*, Centre d'Estudis d'Opinió, Generalitat de Catalunya, [on-line] <http://ceo.gencat.cat/ceop/AppJava/pages/estudis/categories/lListaCategoria.html?colId=3&lastTitle=Bar%F2metre+d%27Opini%F3+Pol%EDtica>, 20.11.2020.
- BOLECHÓW, B. (2012), *Polityka antyterrorystyczna w świetle badań nad terroryzmem*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- CASTRO, C., „Tabarnia no existe“, *La Vanguardia*, 7.02.2018, [on-line] <https://www.lavanguardia.com/politica/20180207/44592963225/tabarnia-ficcion-politica-resultados-elecciones-catalunya.html>, 10.02.2021.
- COLOMER, M., „La declaració de sobirania ja fa via al Parlament“, *Ara.cat*, 22.01.2013, [on-line] http://www.ara.cat/politica/declaracio-sobirania-Parlament-CiU-ERC-ICV_0_8519_14901.html, 12.01.2021.
- CZUBOCHA, K. (2012), *Separatyzm etniczny w dobie praw człowieka – nowe wyzwanie dla państwa narodowego i społeczności międzynarodowej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- DOBROWOLSKI, P. (1995), „Separatyzm śląski – historia i współczesność“ w: Wanatowicz, M. W. (red.), *Regionalizm a separatyzm – historia i współczesność. Śląsk na tle innych obszarów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

- ESTÉVEZ, I., „El govern escocès mostra el seu suport al referèndum”, *Ara.cat*, 16.09.2017, [on-line] http://www.ara.cat /politica/referendum-esco-cia_0_1870613162.html, 13.07.2021.
- FERRER JACAS, J. (2011), „Nación, símbolos y derechos históricos”, *Revista de Estudios Autonómicos y Federales*, 2011, 12, s. 44-60.
- GAŚSIOR, M., *Katalonia natchniona Kosowem*, 28.12.2009, [on-line] <http://www.politykaglobalna.pl/2009/12/katalonia-natchniona-kosowem/>, 12.07.2021.
- GUIBERNAU, M. (2013), „Secessionism in Catalonia. After Democracy”, *Ethnopolitics*, 12(4), London, s. 368-393, <https://doi.org/10.1080/17449057.2013.843245>.
- HARRIS, J. (red.) (2009), *The Nation in the Global Era. Conflict and Transformation*, Brill, Leiden–Boston, <https://doi.org/10.1163/ej.9789004176904.i-476>.
- HUSAR-POLISZUK, W. (2020a), *Katalończycy. Od budowy własnej tożsamości do independentyzmu w regionie*, FNCE, Poznań.
- HUSAR-POLISZUK, W. (2020b), „The Position of the Spanish Monarchy and Catalan Separatism in the 21st Century”, *Przegląd Narodowościowy – Review of Nationalities: A New Wave of Separatism in the World*, 10, s. 105-125, <https://doi.org/10.2478/pn-2020-0008>.
- IDZIK, A. (2011), „Co dalej z Katalonią? Rozważania nad przyszłością katalonizmu po wyborach lokalnych z 28 listopada 2010 roku”, *Sprawy Międzynarodowe*, 1, Warszawa, s. 101-115.
- International Terrorism and Migration*, czerwiec 2003, International Organization for Migration (IOM), [on-line] https://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/activities/tcm/Int_terrorism_migration, 14.02.2021.
- JACKIEWICZ, A. (2013), „Kontrowersje konstytucyjnoprawne i polityczne wokół ustroju terytorialnego Królestwa Hiszpanii. Ewolucja czy stagnacja?” w: Bożyk, S. (red.), *Aktualne problemy reform konstytucyjnych*, Wydawnictwo Temida, Białystok.
- JAKUBOWSKI, G. (2014), „Rewolucja portfeli”, *Najwyższy Czas!*, 38-39, s. 28-29.
- JUDD, R. T. (2014), „Corruption and Catalan Independence”, *South Carolina Journal of International Law and Business*, 10(2), Columbia, s. 299-337.

- KASIŃSKA-METRYKA, A. (2014), „Od Francisco Franco do Mariano Rajoy. Historyczne meandry sprawowania władzy w Hiszpanii” w: Kasińska-Metryka, A. (red.), *Dylematy współczesnego przywództwa w Europie. Analiza na wybranych przykładach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce.
- KASIŃSKA-METRYKA, A. (2016), „Kryzys a kwestie bezpieczeństwa społecznego. Analiza na przykładzie nowych partii politycznych w Hiszpanii – Podemos i Ciudadanos” w: Trafiałek, E. (red.), *Innowacje dla bezpiecznego i zintegrowanego rozwoju. Aktywna polityka społeczna. Ekonomia. Bezpieczeństwo społeczne w przestrzeni europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce.
- KNOX, P. L. (1984), *The Geography of Western Europe. A Socio-economic Survey*, Routledge, London.
- KUBIN, T., LORENCKA, M., MYŚLIWIEC, M. (2017), *Wpływ kryzysu gospodarczego 2008 roku na działanie systemu politycznego. Analiza przykładu Grecji, Hiszpanii i Włoch*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- LEGUÍNA, J. (2014), *Los 10 mitos del nacionalismo catalán*, Ediciones Temas de Hoy, Barcelona.
- Ley 10/2014, de 26 de septiembre, de consultas populares no referendarias y otras formas de participación ciudadana, *Boletín Oficial del Estado*, [on-line] <https://www.boe.es/buscar/pdf/2015/BOE-A-2015-2743-consolidado.pdf>, 12.01.2021.
- Llei 19/2017, del 6 de setembre, del referèndum d'autodeterminació, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, [on-line] <https://portaljuridic.gen.cat/ca/document-del-pjur/?documentId=796531>, 12.01.2021.
- MARTIN, N., *Protesters Mock Catalan Independence Bid with Secession Call of Their Own*, Deutsche Welle, 4.03.2018, [on-line] <https://www.dw.com/en/protesters-mock-catalan-independence-bid-with-secession-call-of-their-own/a-42819202>, 20.01.2021.
- MORA, J. S. (2013), „Katalonia na drodze do niepodległości”, *Le Monde Diplomatique*, 10(92), edycja polska.
- MURO, D. (2009), „Territorial Accommodation, Party Politics, and Statute Reform in Spain”, *South European Society and Politics*, 14(4), s. 453-468, <https://doi.org/10.1080/13608740903503845>.

- PIERZGALSKI, M. (2015), „Gerrymandering, czyli manipulowanie strukturą granic okręgów wyborczych”, *Studia Socjologiczne*, 3(218), Warszawa, s. 7-39.
- SOWIŃSKA, M., *Bezrobocie w Europie – Hiszpania*, 2.03.2014, [on-line] <http://www.twojaeuropa.pl/4395/bezrobocie-w-europie-hiszpania>, 7.02.2021.
- SZUL, R. (2013), „Regionalizm w Europie. Czynniki i ewolucja”, *Mazowsze. Studia Regionalne*, 12, Warszawa, s. 120.
- TOPÓR, P., *Brytyjski precedens, czyli dlaczego Katalonia nie pójdzie w ślady Szkocji*, 17.09.2014, [on-line] <http://www.politykaglobalna.pl/2014/09/niepodleglosc-katalonia-szkocja-referendum/>, 2.07.2021.
- VILLALONGA, C., „Tabarnia, una idea no tan nueva a medio camino entre la política y el humor”, *La Vanguardia*, 16.01.2018, [on-line] <https://www.lavanguardia.com/politica/20171227/433904830418/tabarnia-politica-humor.html>, 13.02.2021.
- WIKTOROWICZ, Q. (2005), *Radical Islam Rising. Muslim Extremism in the West*, Rowman & Littlefield Publishers, Oxford.
- WISZNIOWSKI, R. (2013), *Przełomy państwa współczesnego. Przypadek Szkocji i Katalonii*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- WYSOCKA, E., „Katalonia – bliżej czy dalej od Madrytu?”, *Rzeczpospolita*, 29.11.2010, [on-line] <http://www.rp.pl/artukul/570868-Katalonia--blizej-czy-dalej-od-Madrytu.html#ap-1>, 20.01.2021.